

УДК 7.067

**CULTUROLOGICAL ASPECTS OF ALIEN HYSTERIA.
IMAGES OF ALIENS IN MOVIE MYTHS AND LEGENDS
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНШОПЛАНЕТНОЇ ІСТЕРІЇ.
ОБРАЗИ ПРИБУЛЬЦІВ У КІНОМІФАХ І ЛЕГЕНДАХ**

Romanchuk L. A. / Романчук Л. А.,*candidate of Philology / к.філол.н.*

ORCID: 0000-0001-5759-0126

*Dnipro National University named after Olesya Honchara, Gagarin Ave., 72, 49000**Дніпровський національний університет ім. Олеси Гончара, пр. Гагаріна, 72, 49000***Dyabina V. M. / Дябіна В. М.,***getter / здобувач***Shchyotov D. M. / Щитов Д. М.,***Ph.D. / к.е.н.*

ORCID: 0000-0003-4306-8016

*Dnipro Faculty of Management and Business of the Kyiv University of Culture,**str. Mykhailo Hrushevskiy, 9, 49000**Дніпровський факультет менеджменту та бізнесу Київського університету культури,**вул. Михайла Грушевського, 9, 49000*

Анотація. Проаналізовано витоки та причини (психологічні, релігійні, соціальні, політичні тощо) виникнення та еволюції міфу про іншопланетян. Розглянуто та систематизовано образи прибульців, залежно від їхніх цілей і намірів, у різних видах мистецтва. Представлено основні кіноміфи про космічних гостей та їхні можливі рольові ігри. Наведені версії гіпотетичного розвитку подій, пов'язаних з прибульцями, як прогнозованих різноманітними культурними жанрами, зокрема кінематографом і літературними творами, так і залишених поза їх увагою.

Ключові слова: кінематограф, космічні прибульці, рептилоїди, міф, кіноміф, навала, НЛО, земляни.

Вступ

Останнім часом сторінки багатьох часописів і журналів знову заповнили матеріали про прибульців (зокрема, рептилоїдів). Більш того, на слуханнях у Конгресі щодо НЛО (непізнані літаючі об'єкти) 27 липня 2023 року американські військові відверто підтвердили реальність іншопланетян і зустрічей з ними, попутно продемонструвавши (на фото) їх літальні засоби [7], [9], [26]. А Конгресу Мексики під час слухань про НЛО 12 вересня цього ж року журналіст і уфолог Хайме Мауссан навіть представив дві маленькі людиноподібні мумії, знайдені в шахтах Куско у Перу, які, за його словами, є останками іншопланетян, що загинули на Землі понад 1000 років тому [30].

В іншопланетному бумі, який після тривалої перерви знов охопив значну частину суспільства, можна побачити відгомони звичайної істерії, що є психологічним віддзеркаленням будь-яких негативних обставин та явищ («ядерна риторика», загроза третьої світової війни, соціальна та політична нестабільність (зростання цін, зміна звичних орієнтирів), загальна світова напруженість, воєнні конфлікти). Але за істерією може стояти і щось інше, про що поки нічого невідомо. Теологи зазначають, що ми не можемо як довести, так і спростувати існування Бога чи диявола. А можемо лише вірити чи ні Христу,

який говорить про Свого супротивника, або Яхве, що віддає Сатані доручення. Тому можна говорити лише про концепт цих світових сутностей та їхню еволюцію в людських уявленнях. Аналогічно і у випадку з прибульцями (спочатку їх називали Позаземна Біологічна Сутність [1], а зараз – «гіпотетично розумна істота позаземного походження» [6]). Доки ми їх не побачимо, не помацаємо, не дослідимо, вони для нас представлятимуться лише концептом, що розвивається і трансформується у свідомості людей за певними правилами та законами міфу. Як змінювався вміст цього концепту, якими уявлялися його цілі та наміри, які відображення він знайшов у літературі та кінематографі? Цим завданням і присвячена дана стаття.

Актуальність її визначено тим, що, незважаючи на велику кількість присвячених прибульцям популярних книжок, які, по суті, переспівують одна одну [12], [17], [25], а також фільмів і романів, цілісної концепції щодо іншопланетного концепту поки що не вибудовано. З наукових же робіт цій тематиці присвячені одиниці [10], [20], [22], [24], [27], [28], [33]. Також відсутня класифікація та систематизація культурних образів негуманоїдів та їхніх віддзеркалень у культурі.

1. Метафізична символіка «літаючих тарілок»

Питання, звідки і чому виникає міф, досить складне. Згідно Карлу Юнгу, він народжується із ситуації колективного відчаю, пов'язаного або з небезпекою для суспільства (невідворотність світової війни в 30-х роках, загроза ядерної війни та екологічної катастрофи в наш час), або з життєвою потребою душі [33]. Однак що таке колективний відчай?

Людство завжди потребувало ідеї Спасителя, якоїсь всезнаючої і всесильної фігури, що перебуває за часовими та просторовими межами. У давнину ця постать співвідносилася із позамежною сферою – Космос, Олімп, Рай (у християнстві). ХХ століття, яке зневірилося в Богові, перенесло її пошуки на фізичний рівень. Звідси беруть початок багато міфів – комунізм, фашизм, демократія, комп'ютеризація і, нарешті, як найвище втілення пошуків, – НЛО, що туманно блимає людству і таємниче зникає в нікуди. При цьому сакральний простір замінюється іншим виміром, чужим та ворожим, але реальним і раціональним.

НЛО спостерігали і в минулому. Відомо так званий Базельський листок 1566 року, складений Самуелем Кокціусом, в якому повідомляється про появу вранці 7 серпня над Базелем безлічі чорних куль, які з величезною швидкістю рухалися до Сонця; описавши півколо, вони зіткнулися і, перетворившись на червоні вогняні тіла, згоріли. Таку ж саму кавалькаду спостерігали 14 квітня 1561 року в Нюрнберзі (Німеччина) [5], [17, с. 19-20]. Чутки про якісь літаючі об'єкти могли поширюватися й обговорюватися доволі широко, і відгомони цих чуток можна відшукати в багатьох письмових джерелах (згадки про непізнані літаючі об'єкти знаходять в античних текстах, у стародавніх культурах Єгипту, майя, інків і навіть у Біблії та Новому завіті). Інша річ, що це, як правило, були відгомони, що викликають пересуди в порівняно вузькому колі.

Нарешті, у матеріалах фольклористів можна знайти величезну кількість розповідей про зустрічі з домовиками, лісовиками, водяниками, русалками, про

відьом, що летять над лісом, про вогняні кулі тощо. Якщо поміняти інтерпретацію, отримуємо НЛО і прибульців. В. Санаров прямо пов'язує міф про космічних гостей із традиційними народними віруваннями [24, с. 166].

Але забобони – ще не міф. В основі власне міфу лежать явища психічні, а проблема джерел завжди безпосередньо пов'язана з проблемою інтерпретації. Іншими словами, не всяке реальне явище стає МІФОМ. Міфологізація ж завжди пов'язана з переосмисленням. Аби будь-яке явище стало міфом, потрібно, щоб ці явища стали частиною суспільної свідомості, щоби в них виникла потреба. В сучасному суспільстві міфи набули нової якості – вони стали надзвичайно лабільними (рухливими): швидко виникають, швидко поширюються і здатні швидко сходити нанівець.

У випадку космічних прибульців до цього можна додати чотири суттєві моменти:

1) частота явища не має жодного значення для виникнення міфу. Щось там над морями над долами літало завжди, проте до кінця ХІХ не виникало проблем з їх інтерпретацією. Непізнані об'єкти цілком можна було вписати в традиційну (християнську) картину світу;

2) феномен НЛО невіддільний від феномена глобальних комунікацій, що забезпечують швидке і масштабне поширення будь-яких свідчень, відомостей про знахідки або польоти, коментарів уфологів і військових тощо;

3) у міфу про іншопланетян відсутній адресант, явний «замовник» (хіба що тільки це не сам Прибулець), «якому вигідна... міфологізація свідомості людей за допомогою цього міфу», при цьому «людина стає більш керованою» [10, с. 11];

4) на відміну від фантастичних істот чи супергероїв інших міфів, міф про НЛО не виключає можливості реального існування іншопланетних об'єктів або іншого виміру.

2. Реальні тлумачення і причини міфологізації

Свідчення про НЛО сприймають насамперед як якусь оповідь, яку багаторазово переказують і повторюють у найрізноманітніших регіонах земної кулі. Спочатку вони надходили з Америки, країни «необмежених можливостей» і наукової фантастики. Оповідь ця від звичайних чуток відрізняється тим, що, по-перше, за ступенем своєї виразності наближається до «бачень»; а, по-друге, в ній вражає явна невідповідність описуваних явищ законам фізики, що зближує ці розповіді з легендами. Міф про прибульців (а поки що це міф з усіма належними йому властивостями) часто суперечить науковим розвідкам, а іноді відверто заважає їм, викликаючи натомість масу спростувань. Так, одні зводять усі випадки появи НЛО лише до незвичайних атмосферних чи природних явищ [12], [13], [14, с. 202-242]. Карл Юнг списував прояви НЛО на колективний гіпноз. У концепції Андрія Філіппова НЛО згенерувала Земля, а її пілоти-біороботи вступають у зв'язок з жінками, щоб народилися нежиттєздатні аненцефали («іншопланетні діти»), тим самим нагадуючи про екологічну катастрофу, що неминуче насувається [27, с.31]. Згідно ж з конспірологами, це повернулися нащадки рептильної раси, про яку писали ще Олена Блаватська, Микола та Олена Реріхи, а в наш час Девід Айк, автори «Зміїного Граалю» Гері Осборн і Філіп

Гардінер тощо, ґрунтуючись на шумерських текстах. Саме вони, нащадки рептилоїдів, нібито намагаються облаштувати для себе Землю, посилаючи на неї біороботів, щоб перевірити, чи готові земні технології до зміни клімату та атмосфери блакитної планети.

Втім, стати міфом у колективному, всесвітньому масштабі іншопланетному феномену довелося лише у ХХ-ХХІ століттях. Причин тому, на наш погляд, кілька.

1) **Міфологізація суспільної свідомості.** В історію цей час, як згадувалося, увійшов як епоха найграндіозніших міфів: від комунізму, гітлеризму-нацизму і сталінізму до: космогонічних релігійно-езотеричних міфів на кшталт вчення агні-йоги Миколи та Олени Реріхів, теософії Олени Блаватської, філософії спільної справи (загального воскресіння) Миколи Федорова тощо; до: нескінченних міфів про райське суспільство загального добробуту (інформаційне, елітне, постіндустріальне тощо); до: міфу про права людини, яка стає дедалі безправнішою в міру відстоювання її прав і, нарешті, міфу про НЛО, від яких одні чекають порятунку, а інші – апокаліпсис. О. Гладков визначає міфологізацію суспільної свідомості як «процес породження міфів, міфологем на базі подій, що відбувалися й відбуваються, поступове вкорінення їх у суспільній свідомості, яка характеризується домінуванням несвідомого сприйняття соціальної дійсності та акцентуванням несвідомих інстинктів, потягів, потреб, а також відсутністю належного раціонального начала в судженнях і подальших поведінкових актах» [3, с. 20]. Міф у цьому разі є «засобом формування картини світу, що ґрунтується на несвідомому началі більш, ніж на особистому досвіді й усвідомленому осмисленні навколишньої реальності» [29, с. 13].

Звернення до теми іншопланетян для сучасної культури певною мірою аналогічне зверненню до магії, містики, окультизму, спиритизму, дослідженню світу духів в епоху декадансу (кінець ХІХ – початок ХХ століття).

2) **Екзистенціальний аспект.** Фантазії на тему кінця світу, що набули широкого поширення з кінця І тисячоліття, не потребували залучення певних космічних істот для їх обґрунтування. Втручання з боку неба та Вишніх сил відповідало світогляду того часу. Ніцшеанська «смерть ідеального Бога» призвела до пошуку Його матеріальної подоби або антипода. Не дарма саме кінець ХІХ і все ХХ століття стали часом «буму» літаючих тарілок. Загадкова постать іншопланетянина як якоїсь вищої всезнаючої і магічної істоти, яка ніде явно себе не виявляє, вільно кочує в часі та просторі і має здатність вселення (фізичного або ж психічного) в людей, – змушує переглядати історію людства як керованого ззовні процесу. Під характеристику ЧУЖИХ підходять усі, хто відрізняється від земної «норми», починаючи від єгипетських жерців, які володіли таємничими і засекреченими знаннями, до середньовічних відьом та віщунів разом із самим Нострадамусом. Боротьба з ними – це боротьба з усім невідомим, ірраціональним і незрозумілим – тим самим ІНАКШИМ, що завжди лякало і водночас вабило до себе. Людина шукає втіхи в розширенні часових і просторових меж свого існування – і знаходить її у міфі про прибульців із космосу (раціональній заміні ірраціонального).

3) **Політичний реванш.** Доведений до абсурду прагматизм і філософія

споживацтва викликали жагу до містично-іраціонального. Як свого часу романтизм став відрижкою класицизму раціональної епохи Просвітництва, так і сучасний містицизм можна назвати реакцією на практицизм, що набив оскому. Саме тому в ХХ столітті, за принципом противаги, знаходять несподіване підживлення забуті ідеї далекого середньовіччя. Сама віра в існування іншого світу (виміру), паралельного (або перпендикулярного) нашому, що опанувала уми сучасників з легкої руки фантастів, – це та сама віра у світ потойбічний, сповнений диявольських істот, що має сенс у стражданні.

4) **Мрія обивателя.** Відомий такий феномен: у середні віки чимало жінок добровільно зверталися до інквізиторів із зізнанням у чаклунстві (знаючи, що їх за це сплять!), аби вирватися з павутиння нудьги й безглуздості існування. Аналогічно і серед сучасних очевидців зустрічей з НЛО знайдеться чимало таких, яких вабить мить короткочасної слави. Тим паче, ніяка кара їм за те не загрожує. Численні розповіді «викрадених іншопланетянами» людей з докладним описом їхнього перебування в ІНШОМУ світі уявляються калькою середньовічних «бачень» про відвідування потойбічного царства. Як і «полювання на відьом», так і нинішнє «полювання на НЛО» видаються в цьому плані своєрідним мильним серіалом, що додає кольору в одноманітне життя. Але все ж таки далеко не всі свідчення є вигадками.

5) **Суспільна мрія.** Релігійні, світоглядні, політико-соціальні конфлікти, на які багате ХХ століття, породили особливу міфологію зі своїми образами ворога – масони, єзуїти, євреї, капіталісти, більшовики, імперіалісти, фашисти, терористи. Людина розгублена, пройнята скептицизмом; ідеї, спрямовані на поліпшення світу, вже не приваблюють її, а старим рецептам віри немає. Відсутність ідей глобального масштабу, здатних принести користь, або хоча б таких, що заслуговують на довіру, породжує «ситуацію чистого аркуша», на якому може виникнути все що завгодно. Ситуація у світі, нестійкість якого люди відчувають повсюдно, така, що міфологічна свідомість, минаючи земні організації та владу, спрямовується в небо – до космічного простору, де серед планет колись мешкали боги, вершителі доль. Мрія про те, щоб люди забули про протистояння і об'єдналися в мирі та злагоді перед загрозою навали з космосу, багаторазово обіграється в літературі та кіно.

6) **Релігійний аспект.** Образи НЛО часто наповнюють релігійною символікою. Втім, будь-який міф за своєю суттю майже завжди релігійний, оскільки: 1) езотеричний (містить у собі таємне знання); 2) має певну ритуальну символіку посвяти; 3) ґрунтується на вірі.

Але якщо апокаліптичні настрої кінця 1-го тисячоліття не виходили за межі традиційних релігійних поглядів, то в наш час починають виконувати квазірелігійну роль. На думку священників, «іншопланетяни» – це біси, які у зв'язку зі зростанням гріховності людства все частіше прориваються в реальність. Що побічно підтверджує факт шкідливості та небезпеки будь-яких контактів із ними [19], [23]. Як пише Артур Скандлер, «віра в добрих іншопланетян – це дитячі мрії людства, що вимирає... Демони пекла, які з'являються нам в образі прибульців, несуть страх, жах і горе. Їхня сутність – зло. Їхнє пришествя – сутінки людства і передвістя швидкого кінця» [4, с. 103].

Можна сказати, міфологія НЛО виникає тоді, коли мова християнства перестає бути метамовою, здатною запропонувати інтерпретацію будь-якого явища. Проблема не в тому, що люди, які НЕ вірять у Бога, вірять у НЛО. Проблема в тому, що люди, які вірять у Бога, вірять ще й у НЛО. Це свідчить про те, що у світогляді людей виникла порожнеча, яка і заповнилася, зокрема, міфами про прибульців. Недарма НЛО в більшості випадків описуються круглими. У всі часи символи округлої форми відігравали суттєву роль. Коло – символ цілісності, вічності, Бога... Форма НЛО є символом, що компенсує безладність сучасного життя.

7) **Культурний феномен.** Забобони, бачення, ілюзії та інші прояви подібного роду властиві культурі в тому разі, якщо вона втрачає єдність, якщо в ній виявляється якась розірваність. Сучасна культура не має якогось єдиного «великого стилю». Мистецтво, проголосивши нову концепцію краси, знаходить задоволення насамперед у запереченні будь-якого сенсу і почуття (абстракціонізм, поп-арт, нескінченне цитування раніше створеного в постмодернізмі). Воно цілком складається з уламків, незв'язних фрагментів, безладу. Краса сучасного мистецтва – це краса хаосу. Таким є ще один бік популярності міфу про НЛО.

3. Прибульці в сучасному кінематографі

Не абияку роль у міфологізації проблеми інвазії зіграв кінематограф, де тема НЛО та прибульці стала однією з найбільш спекулятивних і виграшних [2, с. 161-164].

Екранізація наукової фантастики бере свій початок з 1902 року, коли французький кінорежисер Жорж Мельє зняв фільм під назвою «Політ на Місяць». Однак перший НЛО з'явився на екрані лише 1909 року у фільмі Чарльза Урбана «Винищувачі дирижаблів». Деякі з найкращих науково-фантастичних фільмів раннього періоду розвитку кінематографа були створені в Німеччині. Для одного з них, «Дівчата на Місяці», було сконструйовано ракету, яка мала настільки правдоподібний вигляд, що плівку зрештою вирішили знищити. Військові занепокоїлися, що вона може потрапити до рук іноземних шпигунів.

Справжній «іншопланетний бум» у кіншопрокаті розпочався з кіноміфу «Війна світів» Байрона Гескіна (1953), за однойменним романом Герберта Уеллса. Фільм під назвою «Воно прибуло з космосу», знятий того ж року із застосуванням спеціальної «об'ємної» технології, оповідає про посадку на Землю НЛО. Корабель виглядав як величезна куля із шестикутних панелей, що наполовину зарилася в землю посеред Аризонської пустелі в Америці. Прибульці підпорядковують собі місцеве населення, щоб воно... допомогло відремонтувати корабель.

Після успіху цих картин екрани американських кінотеатрів заповнили десятки фільми про прибульців із космосу. Здебільшого це була дешева продукція, і ніхто, звісно, не гадав, що в середині 90-х років режисери «серйозного кіно» візьмуться черпати натхнення в «кіногуморі» тридцятирічної давнини.

Будучи, по суті, дзеркалом магічної суспільної свідомості, кінематограф відображає найрізноманітніші оцінки та уявлення образів іншопланетян (як

гуманоїдної форми життя, так і негуманоїдної) та їхньої місії на Землі. Але перш ніж перейти до їх кінообразів, зазначимо, що на підставі доповіді Мілттона Купера Конгресу США 23 травня 1989 року «Таємний уряд і НЛО», прибульців зазвичай поділяють на такі типи [17], [12, с. 77-82], [15, с. 68-81], [18, с. 11-14], [28]:

1. гуманоїди (сіверяни і сірі);
2. негуманоїди (рептилоїди, комахоподібні, ракоподібні тощо);
3. гібриди (прибульці, схрещені з людьми);
4. привиди (ефірні істоти);
5. монстри (розумні роботи);
6. енергетичні форми – океан, сфера.

Під час розбору екранних образів іншопланетян ми враховуватимемо цю градацію.

4. Рольові ігри

Іншопланетян зображають по-різному, і в цьому є резон. Вони ніяк між собою не схожі і тим паче не антропоморфні. І очікувати від них панацеї від усього зовсім ні до чого. Магічна суспільна свідомість традиційно приписує їм досить зловісну місію, починаючи з «Війни світів» Уеллса, де вони виступають у ролі агресивних і потужних загарбників. Однак кінематограф відводить їм й інші ролі, серед яких ми виділили такі [21, с. 231-235]:

1) **«ліквідатори»** – абсолютно зле начало, мета якого – знищення землян. Сценаріїв чотири:

а) **фізичний** – відверта війна проти людства негуманоїдами 2-го типу. Ця версія обіграна в кіноміфах: «Земля проти літаючих тарілок» Фреда Сірса, «Марс атакує» Тіма Бертона, «День незалежності» Роланда Емеріха, «П'ятий елемент» Люка Бессона, «Друге прибуття» Кевіна Тьоні, «Війна світів» Стівена Спілберга, «Повзуни» Джеффа Лероя, «Скайлайн» братів Штраус, «Гребберси» Джона Райта, «Межа майбутнього» Дага Лаймана, «Кловерфілд, 10» Дена Трактенберга, «Іншопланетне вторгнення» Джонатана Лібесмана, «Тихоокеанський рубіж» Гільєрмо дель Торо, «Район № 9», «Облівіон» Джозефа Косінського, а також у серіалах «Візитери», «Люди-ящери» тощо. У «Зоряних героях» Жана Пеллеріна розповідається про повернення на Землю м'ясоїдної раси павуків, які 250 мільйонів років тому посіяли на Землі насіння для своїх ласощів, з яких і утворилося життя в усьому його розмаїтті;

б) **генетичний**. У кінохиті «Тварина», знятому Джоном Карпентером 1982 року за повістю Джона Кемпбелла-молодшого «Хто йде?», прибула раса має здатність заміщати своєю атомарною структурою земні клітини: зовнішня схожість із людиною чи твариною залишається, але наповнення вже інше. У «Чужому» Рідлі Скотта і його продовженнях Джеймса Кемерона монструозні рептилоїди поміщають свої личинки в людину, щоб разом із нею проникнути на корабель і, в ідеалі, на Землю. Аналогічно прибульці діють у «Факультеті» Роберта Родрігеса;

в) **ментальний**, коли прибульці заволодівають тілами людей і, як диявол трупами, маніпулюють, щоб заселити своїм видом Землю («Левіафан» Джорджа Косматоса, «Село проклятих» Джона Карпентера, «Ляльководи» Стюарта Орма,

«Викрадачі тіл» і «Гостя» Ендрю Ніккола, «Темні води озера» Андре Де Тота (тут людей заміщають двійники з іншого світу, приреченого на швидку загибель), «Вони схожі на людей» Перрі Блекшира), «Ловець снів» Лоуренса Касдана і таке інше [20];

г) *енергетичний*, коли якість випромінювання прибульця змінює під себе людей і тварин («Томніокери» Стівена Кінга, екранізовані 1993 року Джоном Пауелом, «Зимовий місяць» Діна Кунца, «Цвіт з інших світів» Говарда Ландкрафта, екранізований 2019 року Річардом Стенлі);

2) *«мисливці»* – 1-й і 3-й тип прибульців, що діють на локальному рівні («Виконавець бажань 3: Камінь диявола» Кріса Енджела, «Хижак» Джона Мактірнана, «Глибинна зірка номер 6» Шона Каннінгема). У культовому «Рідкому небі» (Liquid Sky) Слави Цукермана 1983 року іншопланетяни харчуються ендорфінами, які виробляє мозок людини під час оргазму або героїнового кайфу; а у «Фантомі» Кріса Горака атакують у 2011 році Москву, щоб роздобути мінеральні речовини, якими харчуються;

3) *«рятувальники»* – істоти глибоко гуманні. Культові стрічки «День, коли Земля зупинилася» Скотта Дерріксона, «Мовчання доктора Івенса» Будимира Метальникова, «Бездня» Джеймса Кемерона (про глибоководну негуманоїдну цивілізацію, яка освоїла управління водою на молекулярному рівні), «Пол: секретний матеріальчик» Грега Моттола показують безмежно добрих, але не зрозумілих людьми прибульців. Поряд із вищим, ніж у людей, рівнем техніки, їм приписують найбільші мудрість і доброту, завдяки яким вони могли б зіграти роль рятувальників роду людського. Одним із таких посланців позаземної цивілізації уявлявся і сам Христос [28, с. 193-197];

4) *«темні конячки»* – ірраціональне (невідоме і непізнаване) начало, від якого невідомо чого очікувати. У «Солярисі» Станіслава Лема, екранізованому 1972 року А. Тарковським, розумна субстанція планети (6-й енергетичний тип) має здатність вдиратися в мозок людини і відтворювати на нейтринній основі матеріальні копії її думкоформ. З якою метою, для чого, незрозуміло. Такі ж самі «темні конячки» – Мандрівники в романі Стругацьких «Жук у мурашнику» (фільм А. Тарковського «Сталкер») і Сіячі в «Релікті» Василя Головачова. Що їм треба, чого вони домагаються, невідомо;

5) *«поневолювачі»* (гуманоїди 1-го і негуманоїди 5-го типу) мріють не знищити землян, а закабалити: а) воєнним шляхом, б) економічним або в) іншим. Космічні сутічки між расами (воєнний шлях) живописують «Зоряна брама» Роланда Еммеріха, «Поле битви – Земля» Роджера Крістіана, «Зоряні війни», серіали «Перша хвиля», «П'ята хвиля», «Лексс». Іноді війни закінчуються нічиєю, іноді – поразкою для всіх. У 3-му епізоді «Зоряних воєн» – «Помста ситхів» – під Зіркою Смерті погано всім. «Сумно лежить у труні Падме, сумно дивиться вслід Йоді, що від'їжджає, Чубакка, жахається незвичній масці Дарт Вейдер, сумує, згадуючи розказану ним байку, Імператор, дивиться на татуїнський захід сонця Обі-Ван, тихо сплять у колисках Лея і Люк. І тільки Тріпіо не сумує – йому знову стерли пам'ять, відполірувавши до блиску» [31]. У романі Кліффорда Саймака «Майже як люди» іншопланетяни методично скуповують земельні ділянки (економічний спосіб поневолення). Інший спосіб

опанування Землі описали Стругацькі в ранній і дотепній повісті «Друга навала марсіан», де прибульці змушують людей за гроші здавати шлунковий сік, необхідний космічним гостям для виживання. Працювати, вчитися відтепер немає сенсу, і в такий спосіб людство перетворюється на поживну колонію (у новелі Олександра Бачила «2004. Лісопарк» люди здають прибульцям витяжку спинномозкової рідини з тими самими наслідками). В інших творах братів інвазія набуває зовсім розмиті риси, являючи НЕВЕДОМО ЩО і ведучи НЕВЕДОМО ДО ЧОГО (такими є Мандрівники в «Жуку в мурашнику», які залишають на планетах таємничі інкубатори, що в певний час починають розгортання своєї Програми; ланцюжок ірреальних інвазій у «Равлику на схилі» тощо);

б) **«контролери»** – гасителі нестабільних об'єктів Всесвіту. У романі Кліффорда Саймака «Пересадна станція» 1963 року, екранізованому через 56 років Меттом Рівзом, гуманоїди 1-го типу і гібриди 3-го збираються усунути небезпеку знищення планети в ядерній війні шляхом позбавлення людством розуму. Ситуацію рятує керуючий пересадочною станцією для міжпланетних подорожей Інек Волліс, який спромігся повернути вкрадений іншопланетним втікачем артефакт (Талісман), що здійснює зв'язок людства з духом Всесвіту, і рішення відкладається. Трюк з позбавленням розуму людської цивілізації позаземні раси роблять також у повістях Стругацьких «Хвилі гасять вітер» і «День затемнення» і частково в «Релікті» Головачова (в образі Сіячів). Кінематограф цей мотив чомусь обходить стороною. Винятком, крім «Пересадної станції», став фільм Айана Вотсона «Епоха 2», в якому загадкові Торуси, які напередодні третьої світової війни піднеслися із земних глибин на двокілометрову висоту, електричними кільцями погрожують у разі нестабільності знищити все живе на Землі;

7) **«експериментатори»**. Серед них можуть бути майже всі типи прибульців від 1-го до 5-го. Заради проведення дослідів вони викрадають або інспірують людей і не зацікавлені в контакті, що свідчить аж ніяк не про благі цілі. У фільмі Хорхе Монтесі «Нічні гості» іншопланетні сили паралізують ціле місто, а в «Селі проклятих» під час нездорового сну «запліднюють» жінок містечка Мідвіч. Незрозумілі експерименти ставить над людьми куля (негуманоїд 5-го типу) в «Космічній одиссеї 2001» Стенлі Кубрика та «Сфері» Баррі Левінсона; а невідомі космічні експериментатори в телесеріалі Брайана К. Вона «Під куполом», знятому за мотивами однойменного роману Стівена Кінга, накривають містечко Честер-Мілл у штаті Мен прозорим і непробивним склепінням (можливо, це відпрацювання майбутнього сценарію);

8) **«поневолені»** (як правило, гуманоїди 1-го типу). Тут рятівниками часто виявляються земляни. В анімаційному фільмі «Флеш Гордон. Найбільша з пригод» традиційний «міф про гарних іншопланетян» дещо видозмінюється: не прибульці приносять добрий закон і знання на Землю, а навпаки, земляни позбавляють іншу планету від тирана; щоправда, спочатку Мінг, зловісний імператор планети Монго, вельми схожий на Гітлера, жадає знищити Землю. У «Підземеллі відьом» Кіра Буличова, екранізованому 1989 року Юрієм Морозом, земляни позбавляють планету влади шаманів, а герой кіноверсії «Залюдненого острова» Стругацьких Федора Бондарчука, Максим Камеррер намагається

відновити мир і Закон на планеті Саракша, щоправда, зрештою приводячи її до атомної війни. Цей мотив обіграний і в «Аватарі», де жителів чужої планети вже земляни намагаються поневолити заради доступу до корисних копалин;

9) **«безпорадні вівці»** (гуманоїди 1-го типу або гібриди 3-го). Істоти, які випадково опинилися на Землі, почуваються розгублено і самотньо і часто перебувають у смертельній небезпеці в земних умовах, як у «Готелі «Біля загиблого альпініста» Григорія Кроманова, «Іншопланетянини» Стівена Спілберга, «Іншопланетяниці» Якова Сегеля [15, с. 420];

10) **«розвідники»**. Такі прибульці дуже обережні у своїх спробах орієнтуватися на земній поверхні й уникають відвертих контактів із людьми. Їхня мета – видобуток відомостей про планету заради можливого приземлення кораблів своєї раси, що зазнає лиха, і, судячи з «Похмурих небес» Скотта Стюарта, «EXTR0, або Спостерігайте за небом» Гаррі Бромлі Девенпорта, «Темних вод озера», це їм врешті-решт вдасться (цю ідею у зловісному трактуванні розвинув Лавкрафт у повісті «За межею часів» і оповіданні «Нічне братерство»);

11) **«партнери»** – найбільш рідкісний типаж (гуманоїди 1-го типу, негуманоїди 2-го, гібриди 3-го, монстри 5-го типу). У «П'ятому елементі» і серіалі «Люди в чорному» кооперуються різні доброзичливі раси, протидіючи агресорам. У «Жуку в мурашнику» Стругацьких, екранізованому 2022 року в серіалі Василя Єфремова, люди співпрацюють із головами і Мандрівниками (2-й і 1-й типи); у «Релікті» Василя Головачова – із сіячами, чужинцями, сірими примарами, зоряним Конструктором (1-й, 2-й, 4-й і невизначений типи); у «Пересадній станції» – із Галактичною Федерацією (всі типи);

12) **«жертви»** (негуманоїди 2-го типу). Типовий випадок 1950 року описав Рей Бредбері в «Марсіанських хроніках»: марсіани-телепати, які за допомогою створених ілюзій легко розправилися з трьома експедиціями землян на Червону планету, померли від звичайної вітрянки, завезеної людьми. У «Війні світів» Г. Уеллса та екранізаціях Байрона Гескіна 1953 року і Стівена Спілберга 2005-го марсіан вбивають мікроорганізми, від яких у них немає імунітету. За сюжетом фільму «Район № 9», у гігантському космічному кораблі, який зависає над Йоганнесбургом (Південна Африка), люди виявляють виснажених і хворих комахоподібних прибульців, які втекли з рідної планети, де їх пригнічували рептилоїди. Їх вивозять із корабля в організований урядом ПАР табір для біженців, виділивши гуманітарну допомогу і наділивши прозвіськами «молюсків» або «креветок» (prawn). Однак через деякий час вони починають набридати людям, Табір стає тягарем для південноафриканського уряду, і його зона, перетворена на «Район № 9», передаються міжнародній компанії Multi-National United (MNU). Самі ж прибульці зрештою опускаються до нижчого рівня, ставши ізгоями суспільства: жебраками, бандитами і злодіями.

5. Гіпотетичні сценарії

Якоюсь мірою всі ці уявлення не такі вже й суперечливі, бо, згідно з теоріями уфологів, існує далеко не одна раса, що має справу із Землею, і наміри кожної, так само як і ставлення до землян, різні. Ба більше, між самими іншопланетянами точиться боротьба за право втручання або невтручання в земні

справи, знищення або порятунку планети. Теософські вчення розглядають історію людства як боротьбу двох основних орденів (ієрархій) – Чорного (умовна назва низки вороже налаштованих щодо Землі рас) і Білого (доброчинно або нейтрально налаштовані іншопланетні раси, а також Рятувальники) [32]. По суті, це аналоги диявола і бога в релігійних вченнях. Як пише Юрій Канигін: «Темна Ієрархія, що включає низку зоряних світів, у Біблії виступає під соборним образом диявола (сатани). Світла, що включає теж низку сузір'їв і керована цивілізацією Семизір'я, тобто Великої Ведмедиці (з центром зірки Міцар), протистоїть темним силам Космосу» [8, с. 29].

В Агні-йозі сказано: головний злочин Чорних полягає не в тому, що вони виступають проти Білого братства, а в тому, що вони спричиняють хвилі хаосу.

Особливо яскравого забарвлення й активності протистояння набуло у ХХ столітті через наближення ери Водоля. Схема управління сучасним суспільством, згідно з теософськими вченнями, така: на чолі стоїть Чорний Орден, «потім ідуть вищі економічні ради – Римський клуб, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку тощо. Ці та інші організації видають свої рекомендації різним трансконтинентальним корпораціям, а далі через лобістів у парламентах усю цю стратегію проводять униз, у маси» [11].

Через це настільки різоче відрізняється у свідченнях очевидців вигляд іншопланетних істот. Ніхто з них не бреше, просто кожен бачить представників різних рас. Хоча, не виключено, це всього лише біороботи, які можуть як завгодно довго перебувати в будь-якому середовищі, тоді як їхні власники на Землю можуть навідуватися лише на короткий термін, у скафандрах та масках.

Має право на існування і кожен із відображених кінематографом сюжетів-прогнозів щодо ролі НЛО в історії Землі: від фізичного або економічного вторгнення, психологічно-фізичного заміщення собою людини (як у «Тварині» і подібних фільмах) до співпраці або навіть порятунку. Кожен з цих варіантів може відбутися залежно від обставин та земної політики. Хоча, якщо йти за логікою, то жодній расі немає резону завойовувати планети, бо атмосфера є головним захисником населених світів (про те чомусь говорять лише Стівен Кінг у «Ловці снів», де під час приземлення виживає, і то тимчасово, лише бактеріологічне знаряддя прибульців – грибок Байрум; Ле Гуїн у романі «Гончарне коло неба», де жменька черепахоподібних чужинців, яким дозволили жити на Землі, змушена носити скафандри, і В. Сафронов, який зазначає, що атмосфера у кабінах кораблів, що розбилися близько Розуела у штаті Нью-Мексика, складалася з 30% кисню і 70% гелію під великим тиском [25, с. 105]). Для порівняння: співвідношення кисню на Землі складає 23,15%, а гелію – 0,000073%. Якщо ж атмосфера токсична для прибульців, то який сенс у їх завоюванні? Інша справа – змусити планетян змінити її під себе. Але це вже інша історія.

Висновки

Розглянуто витoki та причини виникнення і розвитку міфу про іншопланетян (що не виключає можливості їх реального існування). Проаналізовано зв'язки цього міфу (і віддзеркалення його) з культурою,

релігією, суспільним і політичним життям. Встановлено та розглянуто на конкретних прикладах ролі, які література та кінематограф відводять космічним гостям: ліквідатори (у свою чергу вони можуть бути одним із 4-х типів), мисливці, рятувальники, «темні конячки», поневолювачі, контролери, експериментатори, поневолені, «безпорадні вівці», розвідники, партнери, жертви. Наведені версії гіпотетичного розвитку подій, пов'язаних з прибульцями, як прогнозованих різноманітними культурними жанрами, зокрема кінематографом і літературними творами, так і залишених поза їх увагою.

Кожен із цих варіантів може відбутися залежно від обставин, розстановки космічних сил і земної політики. Кінематограф лише попереджає, а вирішувати – тим, хто визначає наші долі.

Список використаної літератури

1. Андреева В., Ровнер А. (2001). НЛО. В «Энциклопедия символов, знаков, эмблем». Москва: Астрель: МИФ: АСТ, с. 344-345.
2. Антипов М. А. (2013). Экран как средство мифологизации сознания. В «Сборники конференций НИЦ Социосфера», № 12, с. 161-164.
3. Гладков О. Б. (2012). Мифологизация общественного сознания в России конца XX – начала XXI века В «Среднерусский вестник общественных наук», № 1 (22), с. 14-20.
4. Дьявол и его нынешние лжечудеса и лжепророки. Часть 2 (без указания автора) (1994). Москва: Даниловский благовестник, 104 с.
5. Дэникен Э. (2010). Посланники из космоса (пер. с нем. Д. Красникова, А. Ивановой). Харьков-Белгород: Клуб Семейного Досуга, гл. “Космический корабль в Израиле?”.
6. Ефремова Т. (2010). Инопланетянин. В Современный словарь русского языка: орфографический, словообразовательный, морфемный. Москва: АСТ, 2010.
7. Кадук А. (2023). Слушания в Конгрессе об НЛО: в США хранятся летательные аппараты инопланетян. В «Фокус», 27 июля. Взято з: <https://focus.ua/politics>.
8. Каныгин Ю. (2010). Роковой XX век. Киев: Арий, 592 с.
9. Краснолуцька О. (2023). Шокирующие заявления. В Конгрессе впервые обсудили НЛО. В «Корреспондент», 27 июля. Взято з: <https://korrespondent.net/world/4610490-shokyruiischiye-zaiavleniya-v-konhresse-vpervye-obsudyly-nlo>.
10. Крылова М. (2021). Мифы об инопланетянах в современном информационном пространстве: симулякры и фейки. В «Studia Humanitatis», № 2. Взято з: <https://cyberleninka.ru/article/n/mify-ob-inoplanetyanah-v-sovremennom-informatsionnom-prostranstve-simulyakry-i-feyki/viewer>.
11. Кузин А. (1997). Общественная формация как часть и модель антропоморфного строения мира. Доклад на научн. конф. теософского общества Е. Блаватской. Днепропетровск, 12.08.
12. Лебедев Е. (1991). Неопознанные летающие объекты. Днепропетровск: Днепркнига, 94 с.

13. Лесняк Е. (1991). Феномен НЛО. Киев: Укрвузполиграф, 77 с.
14. Мазуркевич С. (2004). Энциклопедия заблуждений: НЛО, целители и др. Москва: ЭКСМО; Донецк: СКИФ, с. 204-241.
15. Монстры, привидения, НЛО (1999). Москва: Росмэн, с. 68-81.
16. Мусский И. (2006). 100 великих зарубежных фильмов. Москва: Вече, 480 с.
17. Непомнящий Н. (1999). Странники Вселенной. Москва: Олимп, с. 7-210.
18. НЛО. Инопланетные контакты (2019). В «Тайны XX века. Золотая серия», № 1(12), 160 с.
19. Мороз А. (1991). НЛО, инопланетяне, экстрасенсы: их происхождение и сущность. Тверь: Благовест, 15 с.
20. Попов М. (2004). Космическая ксенобиология. Чужие и хищники: прирождённые убийцы. В «Мир фантастики», № 10, с. 68-72.
21. Романчук Л. (2012). Демонизм. Зверь Апокалипсиса. Москва: Мэйлер, с. 148-151, 231-235.
22. Романчук Л. (2002). Миф об инопланетянах в контексте культуры. В «Порог», № 8, с. 25-26.
23. Ростов В. (2011). Религия и пришельцы. В «Секретные исследования», № 2.
24. Санаров В. (2005). НЛО и НЛОнавты в свете фольклористики. В «Современная российская мифология». Москва: РГГУ, с. 159-172.
25. Сафронов В. (2016). Паранормальные явления. Рассказы очевидцев. Харьков: Виват, с. 55-112.
26. Скаврон Д. (2023). «Вы видели тело инопланетянина?»: бывшие пилоты свидетельствовали в Конгрессе США об НЛО. Взято з: https://tsn.ua/ru/nauka_it/vy-videli-telo-inoplanetyanina-byvshie-piloty-svidetelstvovali-v-kongresse-ssha-ob-nlo-2378467.html.
27. Филиппов А. (1991). Миф об инопланетянах, или как возникают ложные слухи. В «Вокруг света», № 5, с. 31.
28. Хантли Н. (2011). Инопланетяне и пришельцы. Кто они и зачем они здесь? (пер. с англ. С. Поповича). Москва: София, 256 с.
29. Хубутя М. (2013). Мифологизация массового сознания в условиях демократизации современного российского общества: дис. ... канд. филос. наук. Ростов-на-Дону, 135 с.
30. Шевчук А. (2023). В Конгресі Мексики показали мумії «іншопланетян». В «Кореспондент», 13 вересня, с.1-2.
31. Щитов Дм. (2004). Звёздные войны закончились крахом. В «Своё мнение» (Днепропетровск), 1 июня, с. 8.
32. Щитов Дм. (2005). Инопланетная истерия: кто завладевает миром? В «От заката до рассвета», № 36, с. 5.
33. Юнг К. (1993). Один современный миф. О вещах, наблюдаемых в небе (пер. с нем. Р. Додельцева). Москва: Наука, 192 с.

References

1. Andreeva V., Rovner A. (2001). NLO. V «Entsiklopediya simvolov, znakov, emblem».

Moskva: Astrel: MIF: AST, s. 344-345.

2. Antipov M. A. (2013). Ekran kak sredstvo mifologizatsii soznaniya. V «Sborniki konferentsiy NITs Sotsiosfera», # 12, s. 161-164.

3. Gladkov O. B. (2012). Mifologizatsiya obschestvennogo soznaniya v Rossii kontsa XX – nachala XXI veka. V «Srednerusskiy vestnik obschestvennykh nauk», # 1 (22), s. 14-20.

4. Diavol i ego nyineshnie lzhechudesa i lzheproroki. Chast 2 (bez ukazaniya avtora) (1994). Moskva: Danilovskiy blagovestnik, 104 s.

5. Deniken E. (2010). Poslanniki iz kosmosa (per. s nem. D. Krasnikova, A. Ivanovoy). Harkov-Belgorod: Klub Semeynogo Dosuga, gl. «Kosmicheskoy korabl v Izraile?».

6. Efremova T. (2010). Inoplanetyanin. V Sovremennyy slovar russkogo yazyka: orfograficheskiy, slovoobrazovatelnyy, morfemnyy. Moskva: AST, 2010.

7. Kaduk A. (2023). Slushaniya v Kongresse ob NLO: v SShA hranyatsya letatelnyye apparaty inoplanetyan. V «Fokus», 27 iyulya. Vzyato z: <https://focus.ua/politics>.

8. Kanyigin Yu. (2010). Rokovoy HH vek. Kiev: Ariy, 592 s.

9. Krasnolutska O. (2023). Shokiruyuschie zayavleniya. V Kongresse vpervye obsudili NLO. V «Korrespondent», 27 iyulya. Vzyato z: <https://korrespondent.net/world/4610490-shokyruiuschie-zaiavleniya-v-kongresse-vpervye-obsudyly-nlo>.

10. Kryilova M. (2021). Mify ob inoplanetyanah v sovremennom informatsionnom prostranstve: simulyakryi i feyki. V «Studia Humanitatis», # 2. Vzyato z: <https://cyberleninka.ru/article/n/mify-ob-inoplanetyanah-v-sovremennom-informatsionnom-prostranstve-simulyakryi-i-feyki/viewer>.

11. Kuzin A. (1997). Obschestvennaya formatsiya kak chast i model antropomorfnoy stroeniya mira. Doklad na nauchn. konf. teosofskogo obschestva E. Blavatskoy. Dnepropetrovsk, 12.08.

12. Lebedev E. (1991). Neopoznannyye letayuschie ob'ekty. Dnepropetrovsk: Dneprkniga, 94 s.

13. Lesnyak E. (1991). Fenomen NLO. Kiev: Ukrvuzpoligraf, 77 s.

14. Mazurkevich S. (2004). Entsiklopediya zabluzhdeniy: NLO, tseliteli i dr. Moskva: EKSMO; Donetsk: SKIF, s. 204-241.

15. Monstryi, privideniya, NLO (1999). Moskva: Rosmen, s. 68-81.

16. Musskiy I. (2006). 100 velikih zarubezhnykh filmov. Moskva: Veche, 480 s.

17. Nepomnyaschiy N. (1999). Stranniki Vselennoy. Moskva: Olimp, s. 7-210.

18. NLO. Inoplanetnyye kontakty (2019). V “Tayny HH veka. Zolotaya seriya”, # 1(12), 160 c.

19. Moroz A. (1991). NLO, inoplanetyane, ekstrasensyy: ih proishozhdenie i suschnost. Tver: Blagovest, 15 s.

20. Popov M. (2004). Kosmicheskaya ksenobiologiya. Chuzhie i hischniki: prirodnyye ubiytsy. V “Mir fantastiki”, # 10, s. 68-72.

21. Romanchuk L. (2012). Demonizm. Zver Apokalipsisa. Moskva: Meyler, s. 148-151, 231-235.

22. Romanchuk L. (2002). Mif ob inoplanetyanah v kontekste kultury. V “Porog”, # 8, s. 25-26.

23. Rostov V. (2011). Religiya i prisheltsy. V “Sekretnyye issledovaniya”, # 2.

24. Sanarov V. (2005). NLO i NLOnavty v svete folkloristiki. V «Sovremennaya rossiyskaya mifologiya». Moskva: RGGU, s. 159-172.

25. Safronov V. (2016). Paranormalnyye yavleniya. Rasskazyi ochevidtsev. Harkov: Vivat, s. 55-112.

26. Skavron D. (2023). “Vy videli telo inoplanetyanina?»: byivshie piloty svidetelstvovali v Kongresse SShA ob NLO. Vzyato z: https://tsn.ua/ru/nauka_it/vy-videli-telo-inoplanetyanina-byivshie-piloty-svidetelstvovali-v-kongresse-ssha-ob-nlo-2378467.html.

27. Filippov A. (1991). Mif ob inoplanetyanah, ili kak vznikayut lozhnyye sluhi. V “Vokrug sveta”, # 5, s. 31.

28. Hantli N. (2011). Inoplanetyane i prisheltsyi. Kto oni i zachem oni zdes? (per. s angl. S. Popovicha). Moskva: Sofiya, 256 s.
29. Hubutiya M. (2013). Mifologizatsiya massovogo soznaniya v usloviyah demokratizatsii sovremennogo rossiyskogo obschestva: dis. ... kand. filos. nauk. Rostov-na-Donu, 135 s.
30. Shevchuk A. (2023). V Kongresi Meksiki pokazali mumiyi «inoplanetyan». V «Korespondent», 13 veresnya, s.1-2.
31. Schitov Dm. (2004). ZvYozdnyie voynyi zakonchilis krahom. V “SvoYo mnenie” (Dnepropetrovsk), 1 iyunya, s. 8.
32. Schitov Dm. (2005). Inoplanetnaya isteriya: kto zavladevaet mirom? V “Ot zakata do rassveta”, # 36, s. 5.
33. Yung K. (1993). Odin sovremennyiy mif. O veschah, nablyudaemyih v nebe (per. s nem. R. Dodeltseva). Moskva: Nauka, 192 s.

***Abstract.** The origins and reasons (psychological, religious, social, political, etc.) of the emergence and evolution of the alien myth are analyzed. The images of aliens, depending on their goals and intentions, in various types of art are considered and systematized. The main film myths about space guests and their possible role-playing games are presented. Versions of the hypothetical development of events related to aliens, both predicted by various cultural genres, in particular cinematography and literary works, and left out of their attention are given.*

***Key words:** cinematography, space aliens, reptilians, myth, movie myth, invasion, UFO, earthlings.*

Стаття відправлена 18.09.2023